

Gönderim Tarihi: 02.03.2016 Kabul Tarihi: 05.10.2016

FRANZ KAFKA’NIN ‘DÖNÜŞÜM’ ADLI ESERİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN ANALİZİ

İpek Beyza ALTIPARMAK*
Abdullah DURAKOĞLU**

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF FRANZ KAFKA’S NOVEL ‘THE METAMORPHOSIS’

Öz

Sanayileşmenin hızlandığı bir dönemde kaleme aldığı hikâye ve romanlarla imgeyi düşüncenin hizmetine sunan Franz Kafka (1883- 1924), birçok eserinde olduğu gibi ‘dönüşüm’ adlı öyküsünde de toplumsal ilişkilerin değişmesinden kaynaklanan sorunları eleştirel bir biçimde işlemiştir. Bu nedenle çalışmada, Kafka’nın ‘dönüşüm’ adlı öyküsündeki modern topluma ilişkin görüşleri Marcel,Marx, Weber gibi modern toplumlara karşı eleştirel yaklaşımlar sergileyen filozof ve sosyologların görüşleri bağlamında incelenmiştir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde toplumsal ilişkiler konusuna ikinci bölümünde ise yabancılaşma konusuna yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda Kafka’nın ‘dönüşüm’ adlı öyküsünde modern topluma ilişkin eleştirilerini daha çok yabancılaşma kavramı ekseninde yaptığı tespit edilmiştir. Felsefe tarihinde kökeni Antik Yunan filozoflarına kadar dayanan yabancılaşma kavramı, sanayileşmenin hızlanması ve teknolojik unsurların devreye girmesiyle birlikte 19. yüzyıldan sonra daha yoğun bir biçimde ele alındığından türlerine ayrılarak daha ayrıntılı bir biçimde tanımlanmaya başlanmıştır. Ekonomik etkenleri ön plana çıkartan yabancılaşma, toplumsal nedenlerin önemini vurgulayan yaklaşıma göre yabancılaşma, teknolojik faktörleri ön plana çıkartan yabancılaşma ve felsefi- varoluşçu öğretilerin yaklaşımına göre yabancılaşma bu türler arasında yer almaktadır. Çalışmanın sonunda Kafka’nın ‘dönüşüm’ adlı öyküsünde modern topluma ilişkin eleştirilerini en çok ekonomik etkenleri ön plana çıkartan yabancılaşma açısından ele aldığı da tespit edilmiştir. Çünkü ‘dönüşüm’ adlı öyküde yabancılaşmanın kaynağında daha çok ekonomik nedenlerle bireyin kendi emeğine ve özüne yabancılaşması temalarına yer verildiği görülmüştür.

*Arş. Gör. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: ipekbeyzaaltiparmak@hotmail.com

**Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e- posta: adurakoglu06@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Toplumsal İlişkiler, Yabancılaşma, Modernleşme, Sanayileşme.

Abstract

Franz Kafka (1883- 1924), dedicating images to ideas with stories and novels that he wrote in those times industrialization accelerated, also treated problems caused by changes in social relations critically in his story ‘The Metamorphosis’. Therefore Kafka’s ideas on modern society in his story are analyzed within the frame of thoughts of such philosophers and sociologists as Marcel, Marx and Weber who approached society critically. The paper consists of two parts. In the first part social relations are dealt while alienation is explained in the second part. At the end of the study it is found out that Kafka did his criticisms on modern society mostly on the basis of the term alienation in his story ‘The Metamorphosis’. The term alienation dating back to Ancient Greek in philosophy history has been sorted and analyzed more in detail after industrialization accelerated and technological factors stepped in. Alienation putting economic factors forward, alienation according to the approach putting emphasis on social factors, alienation putting technological factors forward, alienation according to the approaches of existentialist philosophers can be counted as the types of alienation. At the end of the paper it is also found out that Kafka criticized modern society from the aspect of alienation putting economical factors forward in his story ‘The Metamorphosis’. Because it is seen in story ‘The Metamorphosis’ that the themes alienation against his efforts and essence were given as the sources of alienation.

Keywords: Socialrelations, Alienation, Modernization, Industrialization.

1. Giriş

Roman ve hikâye yazarı Franz Kafka (1883- 1924)’nın ilk kez 1915’te “Die Weissen Blaetter” adlı dergide yayımlanan ve orijinal adı “Die Verwandlung” olan eseri, onun en tanınmış öyküsüdür. Kumaş pazarlamacısı Gregor Samsa’nın bir sabah böceğe dönüşerek uyanmasıyla başlayan öyküde, bu olayın sonucunda aniden değişen sosyal ilişkiler betimleyici bir tarzda ele alınmıştır. Hikâyedeki kahramanların her biri modern toplumun üyelerini temsil etmektedir. Hikâyenin başkahramanı Gregor Samsa aynı zamanda sanayi toplumunun yalnız ve çaresiz bir üyesi olarak sunulmaktadır.

Çek asıllı Yahudi bir ailenin çocuğu olan Franz Kafka, sanayileşmenin hızlandığı bir dönemde Prag’da doğmuş ve yaşamıştır. Onun yaşadığı yıllarda toplumsal yapı hızla değişmiş ve geleneksel toplum ilişkilerinden

çağdaş toplum ilişkilerine geçilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde toplumsal ilişkilerin değişmesinden kaynaklanan yoğun sorunlar göze çarpmaktadır. Kafka bu sorunları, çok yönlü bir biçimde yaşamış ve değişik biçimlerde edebi eserlerinde de işlemiştir. Franz Kafka'nın edebi eserlerinin büyük bir bölümünde, onun modern topluma ilişkin eleştirel düşüncelerinin yansımalarını bulmak mümkündür. Kafka, düşüncelerini hikâye ve roman aracılığıyla dile getirerek imgeyi düşüncenin hizmetine sunmuştur. Söz konusu bu çalışmada, Franz Kafka'nın "Dönüşüm" başlığı altında Türkçe'ye çevrilen eserinden hareketle modern topluma ilişkin düşüncelerinin izleri bulunmaya çalışılmıştır. Böylesine bir tercihin en önemli nedeni, Kafka incelemesi yapan araştırmacıların da tahmin edebileceği gibi onun, modern topluma ilişkin en çarpıcı tutumlarını bu eser çerçevesinde işlemesidir. Kafka'nın bu öyküsünde ele aldığı sorunlar daha çok toplumsal ilişkilerin değişmesi ve bireyin yabancılaşması olarak kendini göstermektedir.

2. Toplumsal İlişkiler

Sanayileşme süreci geleneksel toplumsal yapıları etkilemiş, yeni yaşam merkezleri olarak kentler öne çıkmıştır. Binlerce insanın bir arada yaşadığı kentlerde sektörler hızla yaygınlaşarak mesleklerin genişlediği bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Böyle bir toplumda dayanışma, ortaya çıkan yeni ekonomik sektörler ve yeni işler bu işlerde görev yapmaktan kaynaklanan "işbölümüne" dayalı olarak gerçekleşir (Zincirkıran 2015: 37).

Dönüşüm adlı hikâyenin başkahramanı Gregor Samsa da, kentin varoşunda zor şartlar altında yaşayan bir pazarlamacı olarak çalışmaktadır. Kendini yatağında kocaman bir böceğe dönüşmüş bulan Gregor, ilk başta ne olduğunu anlamaz ve böceğe dönüşmesini unutulması gereken bir saçmalık olarak görür. Gregor, henüz yatağından kalkmadan kendi mesleğine ve insan ilişkilerine ilişkin düşüncesini şu biçimde geçirir:

"Nasıl da güç bir mesleği seçmişim kendime. Her gün yoldayım. Bütün bunlar bürodaki asil işlerden daha yorucu, üstelik bunlar yetmiyormuş gibi bir de yolculuğun çilesi, aktarma trenlerinin stresi, düzensiz kötü yemekler, sürekli değişen, hiç kalıcı ve samimi olmayan insan ilişkileri. Şeytan görsün hepsinin yüzünü" (Kafka, 2008:2).

Sabah böceğe dönüşerek uyanan Gregor, doğrulamadığından yataktan kalkamaz. Onun her gece kapıları kilitleyerek yatma alışkanlığı vardır. Bu nedenle evdeki kimse ilk başta Gregor'un böceğe dönüştüğünün farkında değildir. Annesi, uyanamadığından işe geç kaldığını düşünerek Gregor'un

yattığı odanın kapısına vurur ve ona seslenir. Çoktan uyanmış olan Gregor ise kendi sesine acı bir ıslık sesi karışarak annesine cevap verir: “Evet, evet, teşekkürler anne, kalkıyorum işte” (Kafka 2008:2). Gregor böceğe dönüşerek uyanmış olsa da henüz kendisindeki değişikliğin farkında değildir. Çünkü o, uzun süre uyumaktan kaynaklanan uyku sersemliğinin dışında kendini gayet iyi hissetmektedir. Böceğe dönüşmesi nedeniyle sesi değişen Gregor, annesine cevap vermesiyle birlikte sesindeki değişikliğin farkına varmaya başlar. Ancak Gregor yaşamını mesleğine öyle adanmıştır ki, sesindeki değişikliği bile pazarlamacıların meslek hastalığı olan sert bir soğuk algınlığının belirtisi olduğundan en ufak bir kuşku bile duymaz.

Gregor işe gidemediğinden firmanın temsilcisi evine gelir. Temsilci, Gregor’un sabah treniyle neden yola çıkmadığını öğrenmek ister. Oda kapısının arkasından seslenen firma temsilcisi Gregor’a, “sizi savunmak için en ufak bir isteğim bile kalmadı, bundan böyle işteki konumunuz pek sağlam değil” der. Bunun üzerine Gregor, telaşla kapıyı hemen açarak yola çıkacağını ve birazdan büroda olacağını söyler (Kafka, 2014: 12).

Gregor, böceğe dönüşmesini kendisi için önemli bir sorun olarak görmemekteydi. Böceğe dönüşmüş olmasına rağmen bilincinde hiçbir değişim olmamıştı. Ona göre, en büyük sorun, işini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmasıydı. Bu nedenle böceğe dönüşse de işe gitmek için elinden geleni yapmaya çalıştı. Önce ağızıyla odanın kilitli kapısını açtı, daha sonra kendisini bekleyen temsilcinin yanına gitmek üzere hareket etti. Gregor’un amacı, firma temsilcisiyle birlikte büroya gitmekti. Ancak çok ağır ilerlediğinden geri dönmekten başka çaresi kalmadı. Bu sırada temsilci, çoktan evden çıkmıştı.

Firma temsilcisi için önemli olan Gregor’un vaktinde işe gitmesiydi. O, Gregor’un değerini sadece yaptığı işle ölçüyordu. Bu nedenle Gregor ile birlikte büroya gidemeyeceğini anlayınca hemen evden uzaklaştı. Temsilcinin Gregor’a biçtiği değer, modern toplumlardaki bireyin toplum içindeki konumuna karşılık gelmektedir.

Fransız varoluşçu filozof Gabriel Marcel’e göre, modern toplumlarda, insan yerine getirdiği fonksiyonu ile özdeşleştirilmektedir. İnsanın değeri, yaptığı işe eşdeğer görülerek onun insan olarak ontolojik itibarı göz ardı edilmektedir. Bu nedenle insan, sadece toplumun fonksiyonel parçaları olarak kavramlaştırılmıştır. Bu insanlar, birer makine gibi görüldüklerinden mümkün olduğunca çok çalışmalarını için yönlendirilirler. Modern toplumlarda insanın fonksiyonuna indirildiğini düşünen Marcel, bireyin sadece yaptığı işle tanımlanamayacağını iddia eder (Bayraktar 2004: 104-105; Koç 2004: 114).Gregor’un evine gelen firma temsilcisi de Gregor’un değerini sadece yaptığı işle eşdeğer görmekteydi.

O, Gregor böceğe dönüştüğü için değil, bu şekilde işe gidemeyeceğini anladığı için Gregor'un bundan böyle işteki konumunun sağlam olmadığını ifade etmiştir. Eğer Gregor, bir böcek olarak aynı işi eskisi gibi yapabilme becerisine sahip olsaydı firma temsilcisinin nazarında itibarını kuşkusuz daha farklı olacaktır.

Modernliğin temel parametrelerinden biri de kapitalizmdir. Kapitalist bir sistemin çalışanı olan Gregor'un üzerinde anne, baba ve kız kardeşinin sorumluluğu bulunmaktaydı. O, tek başına ailesinin geçimini temin ediyordu. Gregor'un işsiz kalması, aile bireylerinin ona verdiği değer de aniden azalmasına neden oldu. Bu durum, iktisadi olgunun sosyolojik yönüyle ilgili bir husus olarak ele alınabilir.

İktisadi olguların sosyolojik yönüyle ilgilenen Max Weber'e göre, kapitalist sistemde birey duygusal özelliklerinden koparılmakta, soğuk ve katı bir varlığa dönüştürülmektedir. Bu nedenle modern toplumlarda birey, bürokratik yapının zincirine vurulmuş gibidir. Her türlü şahsiliğini rasyonel bürokrasi sonucunda yitiren birey, modern kapitalizmle birlikte insanlıktan çıkmaktadır (Aydın 2010: 25-30).

Weber'in bakış açısıyla düşünüldüğünde Gregor Samsa'nın, asıl böceğe dönüşmeden önce insanlıktan çıkmış olduğu söylenebilir. Çünkü patron, Gregor'un bireysel tercihlerine ve duygularına kayıtsız kalıyor onu soğuk ve katı bir varlık olarak düşünüyordu. Eserde Gregor'un durumu şu şekilde ifade edilmiştir:

“O, patronun bir piyonuydu, kişiliksiz ve akılsız biriydi. Peki ya hasta olduğunu bildirirse? Fakat bu kendisi için utanç verici olurdu ve kuşku yaratırdı, çünkü Gregor beş yıllık iş yaşamında bir kez olsun hastalanmamıştı” (Kafka 2014: 4).

Gregor'un babasıyla ilişkisi de soğuk ve gerilimlidir. Böceğe dönüştükten sonra babasının bastonuyla her an öldürülme tehdidi altında olan Gregor bir gün babası tarafından elma bombardımanına tutulur. Fırlatılan elmalardan biri Gregor'un tam sırtına isabet eder ve elmanın bir parçası orada gömülü kalır. Böylece Gregor'un sırtında bir yara açılır. Bu yara aradan geçen bir aydan daha uzun bir sürede dahi iyileşmez ve Gregor'un yaşamını yitirmesine neden olur.

Gregor acınacak halde olmasına rağmen, babası ona düşmanca davranıyordu. Fiziksel değişim geçirdikten sonra daha ezik hale gelen Gregor, değişim geçirmeden önce ezik olsa da ailenin geçimini sağlamakla görevli olduğundan ailede birinci plandaydı. Görülüyor ki, aile içindeki ilişkileri para belirlemektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde

eserde, paranın modern toplumlarda her şeyin önüne geçtiği, toplumsal ilişkileri de doğrudan etkilediği mesajı verilmektedir.

Marx, kapitalist toplumdaki bireyin gündelik yaşam etkinliğinin ailevi eylemleri dahi çarpıklaştırıp kabalaştırdığını iddia etmektedir. Ona göre, herhangi bir alanda çarpıklaşmış etkinlik, insan yaşamının diğer alanlarını da etkilemektedir. Buna göre, işçilerle kapitalistler arasındaki ilişkiye niteliğini veren kayıtsızlık ve düşmanlık toplumun bütününe yansır (Ollman 2008: 315-316). Öyküde Marx'ın kapitalist ilişki olarak adlandırdığı soğuk ve düşmanca ilişkilerin topluma, hatta toplumun en küçük birimi olan aileye dahi yansıdığı Gregor'un babasıyla olan ilişkisinde görülmektedir.

Gregor Samsa'nın kız kardeşiyle olan ilişkisi de gerilimlidir. Başlangıçta Gregor'un ihtiyaçlarını gideren ve sürekli onunla ilgilenen kız kardeşinin daha sonra ona karşı tutumu değişir. Gregor'un sırtındaki yara geçmez. Bunun üzerine kız kardeşi çalışmaya başlar ve ekonomik bağımsızlığını kazanır. Ekonomik güce sahip olmasıyla birlikte artık Gregor'a olan yaklaşımında değişimler meydana gelir. Anne ve babası gibi artık kız kardeşi de Gregor'u istememektedir (Oralış 2009: 22). Kız kardeşi Grete, Gregor böceğe dönüştükten sonra artık dış görünüşü değişen kardeşine karşı yabancılaşır. Öte yandan artık bir böcek olan kardeşinden ilk kurtulmak isteyen ve bunu ilk dile getiren de Grete'dir (Çiçek 2015:149). Eserde Grete'nin Gregor'a ilişkin düşüncesi şöyle ifade edilmektedir:

“Ondan kurtulmaya çalışmamız lazım dedi kız kardeşi babasına dönüp, çünkü annesi öksürmekten hiçbir şey duymuyordu, bu ikimizin de ölümüne neden olacak, olacakları şimdiden görüyorum. İnsan bizim gibi bu kadar çalıştıktan sonra eve geldiğinde bir de böyle bir işkenceye katlanamaz doğrusu. Ben katlanamıyorum artık” (Kafka 2014:66).

Gregor, böceğe dönüşmeden önce annesi, babası ve kız kardeşi onun sırtından geçinen asalak olarak nitelendirilebilirler. Bu yönüyle düşünüldüğünde akla şöyle bir soru gelebilir. Bu asalaklardan en gaddarı hangisidir? İlk önce babasıymış gibi görünür. Ancak en kötüsü babası değil, kız kardeşidir. Gregor Samsa en çok onu sever ama ona ihanet eden de kız kardeşi Grete'dir (Kafka ve Nabokov 2014: 95-96). Grete iş bulup kendini güvence altına almaya başladıktan sonra Gregor'u yüz üstü bırakır. Böylece Grete'nin Gregor'a, iyileşip de işine devam eder umuduyla başlangıçta yardım ettiği anlaşılır.

Kafka'nın, bu eseriyle modern kapitalist toplumda bireyler arasındaki ilişkilerde duygusal bağların değil daha çok maddiyatın belirleyici olduğunu vurguladığı görülmektedir. Aile fertleri eve gelir getirmeyen ve

dış görünüşünü kabullenemedikleri aile üyesinden vazgeçmekte ve ondan kurtulmak istemektedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde Gregor'da yabancılaşma duygusu böceğe dönüşür dönüşmez değil, ailesi tarafından dışlandığında ortaya çıkmıştır.

3. Yabancılaşma

Kontrol altına alınamayan içgüdüler, tutkular ve yerleşik alışkanlıklar nedeniyle insanın kendisine, kendi gerçek özüne yabancı hale gelmesi sürecini tanımlayan yabancılaşma kavramı felsefe ve sosyoloji tarihinde çok farklı anlamlarda kullanılmış ve diğer disiplinlerin de ilgilendiği bir kavram haline gelmiştir. Gündelik dilde de sıklıkla kullanılan bu kavram kültürden dile, siyasetten dine pek çok alanda da karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kavram, toplumsal örgütlenme biçimlerinin etkisiyle bireyin yaşamında daha çok karşılık bulmuş ve etkisini hissettirmiştir (Çiçek 2015:142).

Kökleri Plotinos ve Aziz Augustinus'a kadar giden yabancılaşma düşüncesi, en açık ifadesini Alman idealist filozof Friedrich Hegel'de bulur (Cevizci 1997: 710). Kavram daha sonra Alman materyalist filozof Karl Marx başta olmak üzere birçok düşünür tarafından değişik şekillerde kullanılmıştır (Ulusoy 1988: 78; Aytaç 2005:345; Gündüz 2011:91). Marx, yabancılaşma kavramında kapitalist üretim biçiminin insan üzerinde yıkıcı etkilerini ve toplumsal anlamdaki dönüşümünü ele alır (Ritzer 2014:165). Bu etkilerden biri de bireyin işini her an kaybedebilecek bir pozisyonda olması endişesiyle yüz yüze gelmesi ve bu durumun bir tehdit unsuru olarak yansıtılması halinde ortaya çıkabilmektedir. Nitekim Gregor işe gelmediği için onun evine gelen firma yetkilisinin sözleri bu güvensizliği vurgular niteliktedir:

“Doğrusu şaşırılmış bir haldeyim, çok şaşırılmış. Sizi sakın ve mantıklı biri olarak bilirdim, oysa şimdi çok garip davranışlar sergiliyorsunuz. Gerçi bu sabah patron sizin neden işe gelmediğinizle ilgili bir şey ima etti etmesine de –kısa bir süre önce size emanet edilen senet tahsilatını kastediyordu-, fakat ben böyle bir iddianın asla doğru olmayacağı konusunda neredeyse şerefim üzerine yemin ettim. Fakat şimdi burada, sizi bu anlamsız inadınızı gördükten sonra içimde sizi savunmak için en ufak bir isteğin bile kalmadığını itiraf etmek zorundayım. İşteki konumunuzun da pek sağlam olmadığını belirtmeliyim (Kafka 2014:12).

Yabancılaşma kavramı Marx'ın kapitalizmi ve kapitalizmin etkisiyle işleyen örgütlerin bu sisteme uyumunu, bireyi bu sistem içinde

tanımlanması durumunu da içermektedir. Kavram bunlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda Marx'ın ortaya koyduğu "meta fetişizmi" kavramı da (Belek 2007:129-134; Marx2010:81-92) yabancılaşma kavramı çerçevesinde tartışılabilir.

Marx, kapitalist sistemde cansız nesnelere sadece insanların sahip olabileceği niteliklerin atfedilmesine "meta fetişizmi" der. Bu durumda meta gizemli bir şey gibi algılanır. Böylece metanın özünde içerdiği insan faktöründen bağımsız bir ürün olarak görülüp onun sadece para ve diğer metalarla bir ilişkiye sahip olduğu düşünülduğünden kişi emeğine yabancılaşır (Ollman 2008: 305-307).

Marx'a göre, mübadeleye giren yabancılaşmış üretici etkinlik ürünü olan para da bir tür metadır. Ancak yine de para, diğer metarlardan özü itibariyle farklıdır. Para, her şeyden önce sürekli mübadele edilebilen bir formdadır. Bu yönüyle düşünülduğünde para, metaları karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmiş bir tür metadır. İnsanlar para kazanmak için çalışırlar. Ayrıca kapitalist sistemde para her şeyi alabilme gücüne sahip olduğundan bireyi, kişisel gereksinimleri ve özellikleri temelinde ilişki kuramayacağı meta ve insanlarla temasa geçirir (Ollman 2008: 298-299).

Kafka, öyküde Marx'ın bu düşüncesini Gregor'un patronuyla olan ilişkisinde yansıtmıştır. Gregor, patronuyla anne ve babasının ona olan borcunu kapatabilmek için dolayısıyla sadece para kazanmak için ilişki kuruyordu. Zira Gregor, hiçbir doyum almadığından işinden memnun değildi. Eserde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

"Anne ve babam için kendimi tutmak zorunda olmasam, çoktan istifa ederdim; patronumun önüne dikilir, içimde ne varsa dökerdim. Kürsüsünden yere düşerdi herhalde. Zaten çok garip bir şey, zeminden yükseltilmiş kürsü gibi bir masaya kurulup çalışanlarla öyle tepeden bakarak konuşmak, üstelik ağır işittiği için kürsüye iyice yaklaşmak zorunda kalmak. Neyse ki ümidimi tamamen kaybetmiş değilim, anne ve babamın ona olan borcunu kapatacak parayı biriktirtirdim mi - bu da en fazla beş ya da altı yıl daha sürer- hemen istifa edeceğim"(Kafka 2014:3).

Marx'a göre, yabancılaşmış emek, paranın nesnelere dünyasını sahiplenmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte yabancılaşan emek, işçinin bu dünyayı sahiplenmesini olanaksız hale getirmektedir. Paranın satın aldığı şeyler, insanoğlunun potansiyel olarak yapabilecekleri ancak fiili olarak yapamadıkları şeylerden fazlası değildir. Bu açıdan Marx, parayı, insanoğlunun yabancılaşmış yeteneği olarak adlandırır. Ona göre, yabancılaşma olmasaydı para da olmazdı (Ollman 2008: 295-300).

Marx, yabancılaşmanın aynı zamanda iletişim kopukluğuna neden olduğunu da iddia eder. Ona göre, modern kapitalist toplum teknolojiye yalnızca üretim açısından değer vermekle kalmaz. Bununla birlikte teknoloji tarafından üretilen nesnelere, insanlara gösterilmesi gereken saygıyı göstererek taparlar. Böyle bir toplum, insanların birbirinden uzaklaşmasına neden olur (Cevizci 1997: 711).

Marx'ın bu düşüncesi, öyküde Gregor'un böceğe dönüşmesi sonucu aynı bilinçle dış dünyayı algılaması ancak konuşulanlara ve sorulara tam olarak karşılık verememesi olarak yansımıştır. Bu yönüyle düşünüldüğünde eserde, modern hayatın getirdiği kitle iletişim araçlarının daha fazla yaygınlaşması ve teknolojinin günlük hayatta daha fazla kullanılır olması sebebiyle bireylerin birbirine mesafe olarak giderek yaklaşacağı ancak duygusal olarak uzaklaşacağı tezine yer verildiği görülmektedir (Tükel 2012:47).

Yabancılaşma kavramını sanayi sosyolojisi alanında ilk kullanan ise 1964 yılında Rober Blauner'dir. Blauner "Alienation and Freedom" isimli eserinde ilk kez 'işe yabancılaşma' kavramını kullanmış ve teknoloji türlerinin yabancılaşma düzeylerini belirlediğini savunmuştur. Nitekim Ulusoy tarafından Ankara Şeker Fabrikasının dört ayrı ünitesinde gerçekleştirilen ve işe yabancılaşma düzeylerini belirleyen etmenlerin incelendiği araştırmada, işe yabancılaşma düzeyini belirleyen en önemli etkenin denetim, ikinci önemli etkenin işin rutinliği ve üçüncü önemli etkenin ise iş koşullarından duyulan hoşnutsuzluk olduğu görülmüştür (Ulusoy 1988:78-83). Buradan hareketle Kafka'nın eserinde Gregor Samsa işe gitmediği için bir görevlinin eve gelmesi, diğer bir deyişle işe gitmeyen bir çalışanın sıkı denetim altına alınıp bunun altında yatan nedenlerin araştırılması ve bireyin kendini anlatma konusunda yaşadığı psikolojik gerilimlerin yabancılaşmayı besleyen bir kaynak olduğu düşünülebilir. Kafka bu durumu, öykünün kahramanı üzerinden şöyle yansıtmıştır;

"Sonra ise kendine şöyle dedi: saat yediyi çeyrek geçmeden tamamen yataktan çıkmış olmalıyım. Zaten o zamana kadar bürodan biri beni sormaya gelir, çünkü büro saat yedide açılıyor" (Kafka 2014:7).

Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni toplum yapısı, geleneksel toplum olarak nitelendirdiğimiz, temel ekonomik uğraşı tarım olan, üretimin ilkel yöntemlerle ve büyük ölçüde öz tüketim için yapıldığı ortamdaki çok farklı olmuştur. Üretim faktörlerinin üretimdeki payları, üretim biçimleri, ürün miktarları ve ürünlerin çeşidi bakımından yeni dönemde daha farklı özellikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bütün bunların temelinde ise bilimden kaynaklanan ve sanayiye uyarlanan

teknolojik gelişme, yani buhar makinesinin keşfi yer almıştır (Yalçınkaya 2001:2). Bununla birlikte üretim sisteminde meydana gelen değişiklik iş hayatını farklılaştırmış ve birey için yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkarmıştır. Diğer bir deyişle bu durum kol gücüyle değil beyin gücüyle ve bilgi birikimiyle çalışan, sistemin içinde kaybolmuş bireyi yaratmıştır (Erdem 2005:543).

Toplum hayatındaki değişimle birlikte ona ayak uydurmaya çalışan birey için farklı tanımlanan bir sosyal hayat doğmuştur. Modern toplum yapısı bireye kitle iletişim araçlarının yaygınlaştığı ancak bunun karşısında bireyin daha çok iç dünyasına kapandığı ve yalnızlaştığı, duygusal anlamda daha az paylaşımlarda bulunduğu ve kendini parçası olduğu yapılar üzerinden tanımladığı bir yaşam sunmaktadır. Sürekli değişimlerin yaşandığı yapıda birey sadece bu sürecin içinde hapsolmuş ve içinde yaşadığı koşulların ağırlığına karşı duyarsızlaşmıştır (Gündüz 2011:84).

Nitekim Kafka'nın söz konusu eserinde de endüstri toplumunda bireyin içinde bulunduğu hayata yabancılaşması ve bireyin hayatta değer yüklediği her şeyin önemini kaybetmesi ve sadece sanal bir varoluştan ibaret olması üzerinde durmuştur. Söz konusu eserde bu sanal varoluş ve mevcut düzenin bireysel yabancılaşmaya neden olması aynı zamanda bu durumun bireye yansımalarının eleştirisi ön plandadır. Gregor, bu mekanik sistemin içinde kaybolmuş bir şekilde yaşamakta bunun yanı sıra sosyal hayatının olmaması durumuyla, "meta fetişizmi" ve onunla beraber gelen ekonomik sömürüyle ve dahası aile içi metaforlar ile hesaplaşmaktadır (Tükel 2012:43-44).

Bireyin kendini yoğun bir çalışma yaşamı içerisinde kaybetmesi ve kendine zaman ayıramaması durumu yabancılaşmayı meydana getiren önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Hayatında var olan rutinler içinde Gregor bir böceğe dönüşerek kendine yabancılaşır. Yaşamını ve sosyal hayatını sadece iş hayatıyla sınırlandıran ve ona bağlı olan Gregor için tek belirleyici unsur 'iş'tir. Nitekim böceğe dönüşen Gregor için işe gidememek fikri böceğe dönüşmekten daha kötü bir fikirdir. Ailesinin ona yüklediği sorumluluğu yerine getiremeyeceği fikri onu her şeyden daha fazla endişeye sürüklemektedir. Gregor'un mutluluk ya da mutsuzluğunu sadece işiyle özdeşleştirmesi farklı bir duyarsızlaşma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiçek 2015: 151; Tükel 2012: 47).

İş yaşamı sadece yabancılaşmaya neden olan yegâne bir durum değildir. Birden fazla unsur yabancılaşmaya neden olabilmekte ve bu durumu beslemektedir. Bu noktadan hareketle aile buradaki en önemli unsurlardan biridir. Öyküde aile, bireyin yabancılaşmasına neden olan düşünceleri

besleyen bir yapı olarak sunulmuştur. Ailenin çocuklarına bakış açısı onları farklı durumlar için bir umut kapısı olarak görme durumu bireyi sistem içinde nesneleştirmektedir. Nitekim Gregor'un böceğe dönüşmesinden sonra Grete, ailenin sorumluluğunu alması gereken bir diğer kişi olarak karşımıza çıkar. Gregor'dan ümidi kesen aile artık Grete'nin üzerinden yeni kararlar almaya başlar. Eve ekonomik getiri sağlamasından sonra ailenin umutlarını bağladığı kişi olan Grete'de yabancılaşmaya maruz kalmıştır. Yabancılaşmanın yeni kurbanı olarak Grete'nin işlevini yerine getiremeyen bireyin ötekileştirilmesinin sonucu sistemin dışına itilmiş kardeşinin yerine gelmiş ve yabancılaşmanın farklı bir tezahürüne kapılmıştır (Çiçek 2015:149-150). Öyküde Grete'nin annesi ve babası tarafından ötekileştirilerek yabancılaştırılması şöyle ifade edilmiştir:

“Kendi aralarında böyle sohbet ederlerken Bay ve Bayan Samsa, ikisi de hemen hemen aynı anda, gittikçe canlanan kızlarının son zamanlarda yaşanan ve yanaklarını solduran onca üzüntüye rağmen nasıl da güzelleşip serpildiğini fark ettiler. Daha da sessizleşerek, neredeyse farkında olmadan bakışlarıyla konuşarak, kızları için iyi bir eş bulmanın zamanının geldiğini düşündüler. Ve son durağa gelince herkesten önce Grete ayağa kalkıp körpe bedeniyle gerindiğinde, yeni düşlerinin ve güzel planlarının gerçekleşeceğinden emindiler (Kafka2014:74).

Kafka, öyküsünde yabancılaşma kavramını modernizmin etkileriyle oluşmuş ve bireyin ötesine geçmiş bir sistemin tezahürü olarak oluşan bir algı biçiminde yansıtmıştır. Bu sistem içinde eserin kahramanları kendilerini dâhil oldukları sistemin çok dışında bulmuşlar ve genel olarak değerlendirildiğinde geldikleri noktada aslında kendilerine, çevrelerine ve hayata karşı da yabancılaşmışlardır (Çiçek 2015:159).

4. Sonuç

Kafka, 'dönüşüm' adlı öyküsünde böcek metaforu üzerinden eleştirel bir üslupla toplum çözümlemesi yapmıştır. Bu çalışmada da öykünün bir analizi yapılarak modern toplumdaki bireyin diğer bireylerle kurduğu ilişkiler ve yabancılaşan bireyler ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda ise çalışmanın konusuyla ilgili öykü temaları tespit edilmiştir.

Öykünün bu temalarından biri şöyle özetlenebilir: Yaşadığımız dönemde, modern toplumun bir üyesi olmak ve var olan sistem içinde sorumlulukların yerine getirilmesi en büyük zorunluluk olarak nitelendirilmekte ve bu da bireyin kendi özünden uzaklaşmasına, başka bir deyişle yabancılaşmasına neden olmaktadır. Çalışmanın konusuyla ilgili

öykünün diğer bir teması da şöyledir: Modern hayat, bireyi özgürleştirmek yerine mevcut sisteme daha bağımlı hale getirdiğinden köleleştirmiştir. Bu da insanın yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yabancılaşmanın kavramının öykünün ana unsurunu oluşturduğu söylenebilir. Birey ürettiğine ve çevresine yabancı ama bir o kadar da sistemin bir parçasıdır. Bu durum öyküde ironik bir şekilde ele alınmıştır. Kısmen de olsa çalışmanın konusuyla ilgili başka bir tema ise şöyle ifade edilebilir: Toplumsal ilişkilerini sağlıklı kuramayan ve iş dışında bir sosyal hayatı olmayan birey yaşadığı yabancılaşmanın etkisiyle psikolojik travmalar da yaşamaktadır. Öyküde, Samsa ailesinin tüm üyelerinin psikolojik travma geçirdiği ve bu durumun tüm aile içi ilişkileri etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde öykünün psikolojik bir boyutu da bulunmaktadır. Ancak Kafka'nın 'dönüşüm' adlı öyküsünü psikolojik açıdan analiz etmek ayrı bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir.

Kaynaklar

- Aydın, Derya Güler (2010). "Kapitalizmde Bireyin Sorgulanması: Yabancılaşma ve Demir Kafes". *Amme İdaresi Dergisi* 43 (2): 17-32.
- Aytaç, Ömer (2005). "Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (15): 319-348.
- Bayraktar, Fulya (2004). *GabrielMarcel'de 'Bağlanma'*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevizci, Ahmet (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Çiçek, Buri (2015). "Franz Kafka'nın Eserlerinde Yabancılaşma Problemi." *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* 5.1: 141-162.
- Erdem, Ziya (2005). "Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonomi'nin Değişen İşçi Tipi" *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 49: 541-566.
- Gündüz, Uğur (2011). "Kafka Metinlerinde İletişim, İletişimsizlik ve Yabancılaşma Olgusu Üzerine..." *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi* 7.1: 83-95.
- Kafka, Franz (2014). *Dönüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafka, Franz ve Nabokov, Vladimir (2014). *Dönüşüm*. Çev: V. Çorlu ve S. Kılıç. İstanbul: İthaki Yayınevi.

- Koç, Emel (2004). *Gabriel Marcel ve Sadakat*. Ankara: Art Yayınları.
- Marx, Karl (2010). *Kapital*. Çev: M. Selik ve N. Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ollman, Bertell (2008). *Yabancılaşma*. Çev: A. Kars. İstanbul: Pasifik Ofset.
- Oralış, Meral (2009). "Bedende Açan Çiçekler-Franz Kafka'nın Yara İmgesi." *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* 21: 13-30
- Ritzer, George (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Çev: H. Hülür. Ankara: De Ki Basım-Yayım.
- Tükel, İrem (2012). "Modern Örgütlerde Yabancılaşma ve Kafka'nın "Dönüşüm" Romanının Bu Bağlamda Analizi" *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1): 34-50.
- Ulusoy, Hayriye (1988). "Sanayi Örgütü İşçileri ve İşe Yabancılaşma". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XXXII 1-2: 77-84.
- Yalçınkaya, Timuçin (2001). "Sanayi ve Bilgi Toplumlarında Rekabet Ekonomisi" *Rekabet Bülteni Dergisi*: 1- 13.
- Zincirkıran, Mehmet (2015). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınları.

